

1.3 PRESENCIA EN DIFERENTS ÀMBITS I ESCALES DE L'ARQUITECTURA

L'arquitectura es manifesta en àmbits molt diversos i en la majoria podem trobar-hi espais intermedis, així com també en les diferents escales d'actuació.

Es poden considerar tres grans àmbits arquitectònics, prou clars com per poder-los mantenir —a grans trets— d'una manera més o menys constant al llarg de la història i de les diferents cultures, que són els de:

l'arquitectura domèstica
l'arquitectura pública, i
l'arquitectura representativa

Això no significa que estiguin sempre diferenciats espacialment i temporalment, sinó que moltes vegades, dos o més, poden confluïr en un mateix espai o temps arquitectònic.

Cadascun d'aquests àmbits arquitectònics porta associats conceptes dimensionals diversos i variables, segons el cas. Però hi ha un altre àmbit que no es pot classificar junt amb els anteriors, però que no vull deixar d'apuntar, que és:

l'escala urbana

Aquesta, encara que recull i engloba els tres àmbits anteriors, ja que moltes vegades es manifesta en la ciutat, té una personalitat pròpia que no és la suma de les arquitectures que allotja. I en aquest nivell, formant part i caracteritzant el caràcter propi d'una ciutat, també constatem la presència d'espais intermedis.

En aquest apartat es vol revisar la presència dels espais intermedis en aquests àmbits: domèstic, públic i representatiu, així com en la ciutat.

1.3.1 Arquitectura domèstica

*Mi infancia son recuerdos de un patio de Sevilla,
y un huerto claro donde madura el limonero.*

Antonio Machado

L'arquitectura domèstica en tot el sentit del terme, no pot aparèixer en tribus nòmades o mig nòmades per a les quals l'objectiu principal és construir un refugi. Fins a trobar assentaments estables, el valor relatiu d'aquesta protecció no és més que això, una protecció.

Però fins i tot en aquests habitatges mòbils, a vegades s'incorporen ja algun tipus d'espai que podríem qualificar d'espai intermedi. Això seria el cas dels pavellons tesats o els paravents de tela que es col·loquen al voltant de les tendes de les tribus nòmades del desert. Compleixen la funció de protecció contra la sorra del desert, però alhora fan com d'una mena de vestíbul, que, segons el cas, es pot qualificar de **vestíbul domèstic** o es pot considerar representatiu.

Fig. 1.24. Tenda del desert amb tendal a l'entrada, a manera de vestíbul

Les primeres agrupacions sedentàries estan molt lligades a l'agricultura i el seu lloc de treball està situat a l'exterior majoritàriament. Però hi ha petites feines artesanes que es realitzen relativament a prop de l'habitatge, com poden ser la confecció de ceràmica, la manipulació dels aliments per consumir o per conservar, la fabricació d'estris de tota mena (vímet, fusta, etc.), i d'altres. Aquestes activitats creen zones al voltant del refugi on s'hi "està" més sovint que en altres llocs, i la proximitat permet treballar en un lloc públic i alhora vigilar l'interior privat. Les zones on es desenvolupa l'activitat es van fent més confortables: s'hi estenen estores, s'hi posen proteccions solars o pluvials, s'eleven del terreny i s'hi incorporen altres mecanismes que comencen a delimitar-lo.

Els assentaments agrícoles, ramaders i artesans, amb una certa concentració de membres, porten a la creació de nuclis urbans, on es desenvolupen nous símbols que assenyalen els refugis més importants. Això serà l'inici de l'altre àmbit d'arquitectura: la representativa.

L'habitatge medieval urbà —i a partir d'aquí només es considerarà el que succeeix a Europa— encara combina la vida familiar i laboral en un mateix edifici, si bé hi ha diferenciacions entre parts més privades i més públiques. S'observa que aquesta separació es pot fer en alçària o en profunditat. En alçària, significa reservar la part alta de l'edifici per a la vida familiar i la part baixa, més relacionada amb el carrer, per a l'artesania i el comerç; en profunditat, significa seguir el mateix patró però a un sol nivell: la part més propera al carrer es dedica al comerç i la més allunyada, a la família. Aquesta distinció també es pot apreciar a l'habitatge urbà oriental, respecte al món dels homes i de les dones.

*Fig. 1.25.
Pati d'una casa medieval del carrer Montcada (Barcelona).
Encara que es tracta d'un palau i no d'un habitatge
d'artesà, la separació de les funcions entre les plantes
inferiors i les superiors segueix evident*

Els espais intermedis juguen un paper primordial en aquesta separació, ja que moltes vegades són el lloc comú o la separació entre els dos mons, o si més no, són el punt de contacte, encara que només sigui visual.

El pati de l'habitatge medieval urbà —molt diferent del de la casa rural aïllada— pot fer de magatzem, de taller i alhora de lloc de pas per accedir a les plantes superiors. Les galeries i porxades de la part alta creen una especial relació entre el pis superior i l'inferior, diferent de la que s'estableix a la casa rural.

La separació més important entre la vida familiar i la feina es fa cap al Renaixement, ja que fins llavors aquestes dues accions tenien lloc al mateix edifici. Els edificis tenen un altre caire, i no sols això: aquest canvi afecta totes les estructures socials. L'arquitectura comença a especialitzar-se i es pot dir que apareixen els primers edificis públics, —diferents dels representatius, que ja existien abans. L'ús, l'horari d'ocupació, el funcionament, el programa, etc. són molt diferents dels que existien fins al moment.

Fig. 1.26. La pintura flamenca ofereix un ampli repertori d'espais domèstics, representa la vida del moment

Aquesta especialització també afecta l'habitatge, que fins ara havia compartit el seus espais —interiors i **intermedis**— amb l'activitat laboral de la família.

L'arquitectura domèstica, tant si tractem el cas de l'habitatge unifamiliar com el plurifamiliar, incorpora un extens repertori d'espais intermedis.

Patis, terrats, porxos, balcons..., en un primer moment els imaginem en *habitatges habitats*. El primer que ens ve al cap són espais intermedis en situacions domèstiques; semblen els més immediats.

*Fig. 1.27.
Espai intermedi múltiple.
Balcó a doble alçària,
amb comuna i estenedor*

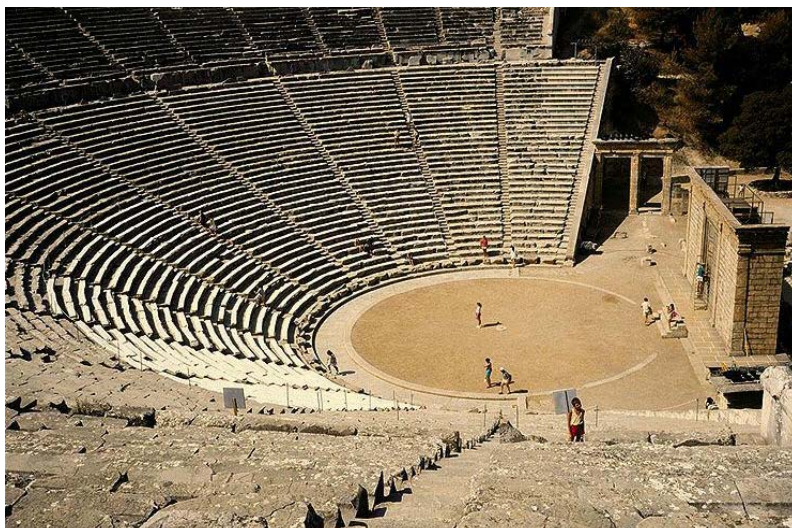
Encara que l'arquitectura domèstica presenta una varietat de casos prou interessant, no es poden oblidar altres àmbits. L'arquitectura pública i l'arquitectura representativa incorporen la majoria d'espais intermedis que es troben a l'habitatge, modificats per aconseguir altres finalitats. Això dóna una riquesa i varietat que no pot passar-se per alt i que vull posar com a exemple de la capacitat d'adaptació dels espais intermedis.

1.3.2 Arquitectura pública

L'arquitectura pública transcendeix l'àmbit purament familiar, sigui quina sigui la mida de la cèl·lula familiar, i arriba al grup social. Encara que en cultures molt primitives l'arquitectura domèstica pot ser comunitària, no és el mateix que ser pública, i aquí es vol tractar de la pública. A mesura que una societat va creant i organitzant activitats que li són beneficioses, necessita espais per poder "protegir-les". Però també vol remarcar-les o "significar-les", i és per això que els edificis no s'han de limitar a ser arquitectures domèstiques canviades d'escala: ha de quedar clar a primer cop d'ull que es tracta d'arquitectura pública.

Hi ha constància d'aquests tipus de construccions en la majoria de les cultures urbanes desenvolupades, pel fet que la vida en grup organitzat les comporta d'una manera natural. Les polis gregues ja van tenir la necessitat de generar-les, així com també eren presents a les ciutats romanes, constructores de grans infraestructures (*stoá, gymnasiums, senat, aqüeductes, termes, etc.*).

Encara que l'origen d'aquesta arquitectura es basa en la necessitat comuna, de seguida comença a ser utilitzada pels governants dels grups socials per simbolitzar valors individuals per sobre dels de tota la comunitat, i això es fa més evident quan comença a haver-hi competència. Si en un inici una escola representa la possibilitat de donar i rebre ensenyament d'un poble, o un hospital, de donar i rebre atenció sanitària, poc a poc cada escola, hospital, banc, biblioteca, etc. marca unes característiques que la diferencien de les altres. I quan aquests béns de servei estan administrats directament per governants, encara s'intenta més deixar-hi l'empremta.

*Fig. 1.28.
Les construccions
públiques, gregues o
romanes, tenen una
presència important a
la imatge de la
comunitat*

Aquestes construccions tenen programes nous, dimensions no habituals i moltes vegades han de desenvolupar sistemes constructius nous. Moltes vegades, prenen els espais intermedis existents a l'arquitectura domèstica i els incorporen al seu repertori. El porxo domèstic es transforma en la *stoá*; el vestíbul, en el propileu, o el mirador, en el minaret.

I una altra vegada els espais intermedis canvien les dimensions relatives, els acabats i el que calgui per adaptar-se a aquest àmbit de l'arquitectura.

L'arquitectura pública, fins i tot, pot fer servir espais intermedis com a elements generadors del projecte, ja que al capdavant l'espai més fàcilment identificable com a públic de l'arquitectura domèstica era moltes vegades un d'aquests espais.

Fig. 1.29. Estoa d'Atalos (Atenes) és una transposició a escala pública dels peristils domèstics, però dóna una imatge comunitària a la polis i és generadora del projecte urbà

1.3.3 Arquitectura representativa

Representativa, de què? Arquitectura representativa del poder i per això molt canviant. Si en un moment determinat el poder tenia un origen diví, els edificis representatius estaven lligats al culte que es rendís a la divinitat considerada vàlida. En molts casos es feia coincidir el poder sobrenatural amb el terrenal, com seria el cas dels faraons egipcis, que ajuntava en una sola persona el poder terrenal i el càrrec de gran sacerdot suprem, encara que es mantenia una certa separació entre la part administrativa i la religiosa. En alguns casos, el poder terrenal era el destinatari d'aquesta arquitectura representativa, mentre que en d'altres, estava destinada directament als déus.

A la Grècia antiga es pot afirmar que coexistien els tres tipus d'arquitectures: l'habitatge privat amb **pati**, de clara influència oriental; els espais públics per a l'ús dels ciutadans, com és el teatre o l'àgora (amb la **stoà**, un porxo, al capdavant), i els magnífics temples en representació de les divinitats de l'Olimp, tots, espais intermedis, a excepció de la cel·la interior.

Fig. 1.30. Temple d'Agrigento, Sicília. (Foto: A. Pérez Mañosas)

Però tant si estava destinada als déus —com en el cas dels temples— com si estava destinada als reis, aquest no era el seu destí final, sinó que l'última essència era que fos contemplada pel poble i crear en les ments les imatges del poder volgudes.

Els faraons es mostren hermètics; els emperadors romans volen ser magnífics i populars; l'Església medieval, misteriosa i inaccessible; el príncep del Renaixement, ric i culte; els sobirans absolutistes, imponents; els governants de la Il·lustració, ordenadament raonables, i els mandataris que canvien de segle volen estar tècnicament ben fonamentats i ser moderns.

Es veu com canvia la imatge que el poder vol donar de si mateix. I per aconseguir transmetre els seus missatges subliminars fan servir tots els mitjans, un dels quals és l'arquitectura. Es transforma en misteriosa, imponent o racional, segons la projectin i construeixin.

Els espais intermedis, per la seva essència —intermèdia— són un dels punts de contacte amb l'exterior, són prolongacions de les imatges que es volen donar des de dins a fora, i arriben a convertir-se en autèntiques caricatures de les imatges del poder.

Què hi ha més majestàtic i hermètic, imponent i inaccessible que un campanar medieval, la torre que plana sobre els nostres caps i ens marca el ritme de la vida i de la mort? Quan sona la campana, la vida s'atura un moment per interpretar-ne el missatge i se'n segueixen al peu de la lletra les indicacions, com si una veu divina s'estengués pels camps i boscos.

Fig. 1.31.
A L'Àngelus, de Millet,
la torre del fons presideix
tota l'escena. Sembla que
el so de la campana sigui
corpori i fa evident que el
poder de l'Església plana
sobre els camperols.

Què hi ha més ric i culte que un pati renaixentista? Exacta joia tallada de manera que les seves facetes reflecteixen el màxim de llum però sense cap excés. Hàbil combinació de porxades, galeries, pati, jardí i cel, pensat i mesurat per proporcionar l'efecte desitjat.

El seu màxim luxe està en el temps, el pensament, la imatge, la cultura de qui ha pensat en la seva execució. És l'expressió del virtuosisme intel·lectual convertit en pedra, en gràcil columnata que sembla no notar el pes del que suporta, que alegra el passeig de qui té l'honor i la saviesa per moure-s'hi al pas adequat.

Fig. 1.32. Els patis de Brunelleschi són els primers que exemplifiquen aquesta precisió: els intercolumnis, les cantonades, les finestres superiors exactament centrades. Són un clar exponent de l'ordre i la precisió, tant en la seva concepció i projecte com en l'execució

L'arquitectura **representativa** fa servir els espais intermedis com decorats de l'obra que es "representa" en ells. Uns decorats prou potents com per no necessitar ni de la presència dels actors.

1.3.4 L'escala urbana

En aquest treball es fuig —voluntàriament— d'aprofundir en els espais intermedis a l'escala urbana, ja que s'intueix com un camp tan ampli que seria un error incloure'l aquí.

La majoria de les consideracions generals que es fan aquí també podrien aplicar-se als espais intermedis urbans. La ciutat també té espais borrosos on és difícil determinar si es tracta d'espai públic o privat, i també són els que li confereixen una personalitat pròpia; no es pot eliminar tot aquest ampli ventall que ofereix la ciutat com si no existís.

Si els punts anteriors pretenien deixar constància de la presència d'espais intermedis tant al llarg dels temps i de l'espai, com a través dels diferents àmbits i escales de l'arquitectura, aquest curt apunt pretén recordar també aquesta presència en la ciutat, barrejant una vegada més, els conceptes de domèstic, representatiu i públic a diferents escales.

Algunes de les construccions dels punts anteriors, com el cas d'un mercat, que és un edifici tan públic com ho poden ser les escoles o hospitals, són eminentment urbanes, entenen el qualificatiu *urbà* com a elements que caracteritzen el paisatge de la ciutat, més enllà de les construccions que formen *per se* la ciutat com a juxtaposició d'aquestes.

Si prenem el mercat com a element summament característic del paisatge urbà, que té l'origen en una activitat periòdica i reiterada al llarg del temps, veiem que des del moment que té una continuïtat suficient, necessita una construcció per establir-s'hi. La primera aproximació constructiva que soluciona aquesta necessitat són diversos tipus d'espais intermedis, molt sovint basats en estructures porticades, siguin aïllades o adossades a edificis existents.

Fig. 1.33.
Mercat a sota d'una estructura porticada

Fig. 1.34. Porxos de Bologna, un dels trets més característics de la ciutat. És ampliament conegut que es pot fer un recorregut de quilòmetres sense sortir mai de sota els porxos

Les ciutats mostren el seu caràcter¹ en els espais intermedis que ofereixen als visitants, tant si són d'ús privat dels habitants, com si són espais d'ús lliure per als habitants i, per tant, propis de la ciutat.

Un exemple del primer cas poden ser les galeries vidrades d'habitatges, com és el cas de La Corunya, que a pesar de ser privades donen un caire especial a la ciutat. Les porxades de Santiago de Compostel·la o de Bologna representarien el cas contrari: pòrtics urbans que també són els que donen a aquestes ciutats una personalitat.

Fig. 1.35. Avinguda de la Marina, La Corunya

En climes més càlids i menys plujosos que els anteriors, trobem altres tipus d'espais intermedis com són els miradors o les reixes de moltes ciutats meridionals, que tenen en comú amb els anteriors mostrar la cara de la ciutat.

---

¹ Italo Calvino. *Las ciudades invisibles*

Però n'hi ha que són clarament el resultat d'una voluntat explícita dels governs de la ciutat del moment —ja fossin l'Església, el rei, etc. — i que presenten una escala decididament monumental.

Fig. 1.36. La columnata de la plaça de Sant Pere (Ciutat del Vaticà), de Bernini, és una clara mostra del poder de l'Església

El que tots aquests espais intermedis urbans tenen en comú —siguin d'un tipus o d'un altre— és contribuir a donar el caràcter de cada ciutat, la imatge que queda en la memòria i que les diferencia entre si.